



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

# **АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ**

**Збірник матеріалів**

**XXVI підсумкової науково-практичної  
конференції викладачів**

22 лютого 2024

Київ 2024

УДК 061.3(063)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XXVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. М.В. Трофименка. Київ: МДУ, 2024. 406 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою Маріупольського державного університету (протокол № 11 від 22.04.2024)

**Редакційна колегія:**

*Голова* Трофименко М.В., ректор МДУ, кандидат політичних наук, професор;

*Члени редколегії* Балабаниць А.В., доктор економічних наук, професор;  
Безчотнікова С.В., доктор філологічних наук, професор;  
Булатова О.В., доктор економічних наук, професор;  
Задорожня-Княгницька Л.В., доктор педагогічних наук, професор;  
Іванець Т. М., голова Ради молодих вчених МДУ, кандидат політичних наук;  
Константинова Ю. В., кандидат історичних наук, доцент;  
Омельченко В.Я., доктор економічних наук, професор;  
Павленко О.Г., доктор філологічних наук, професор;  
Романцов В.М., доктор історичних наук, професор;  
Сабадаш Ю. С., доктор культурології, професор;  
Тарасенко Д. Л., доктор економічних наук, професор;  
Толпежніков Р.О., доктор економічних наук, професор.

Збірник містить матеріали XXVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 22 лютого 2024 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, екології, кібербезпеки, документознавства, культурології, журналістики, філології, літературознавства, методики викладання, педагогіки та психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

*Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.*

Шусть Василь  
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології  
Маріупольський державний університет

Страджи Анна  
здобувач ступеня вищої освіти «магістр» за спеціальністю «Практична психологія»  
Маріупольський державний університет

## **ФЕНОМЕН ПОЧУТТЯ ПРОВИНИ У ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

Почуття провини відноситься до числа тих феноменів, науковий інтерес до яких зберігається, незважаючи на багаторічну історію їх вивчення. Це пов'язано, перш за все, з потребами практики: надмірно виражене, неадекватне реальній ситуації почуття провини, так само, як і повна нездатність його переживати, можуть порушувати міжособистісні зв'язки, а у крайніх формах – приводити до психічної патології та соціально небезпечної поведінки.

Теоретичне осмислення цього феномена спочатку здійснювалося з позицій етики (Арістотель, Спіноза, І. Кант, І. Фіхте, Н. Бердяєв, В. Соловйов, С. Кьєркегор, М. Хайдеггер й ін.), теології (Г. Бубер, П. Тілліх й ін.), антропології (Х. Левіс, Д. Майерс, М. Мід, Дж. Тейлор).

Сьогодні поняття «почуття провини» досить активно розглядається зарубіжними вченими як соціальний феномен в рамках психоаналітичного, гуманістичного, екзистенціального і когнітивного підходів [0, 0, 0].

Звернення вітчизняних психологів до феномену провини відбувається, як правило, в межах загальної теорії емоцій і почуттів, в теорії морального розвитку і виховання, в світлі вивчення соціальної адаптації, або в контексті дослідження самосвідомості і самоствавлення [0].

За даними О. Малєєвої, у проблематиці дослідження провини спостерігається декілька напрямків її теоретико-експериментальної розробки:

*Перший напрямок психології провини* зосереджується на вивченні сутності та структури феномену, який розглядається:

1) як етичне або вище моральне почуття (А. Батаршев, А. Растігєєв, Ю. Сидоренко, Г. Шингаров, С. Якобсон);

2) як регулятивна здатність (оцінювати та осуджувати себе), що формується у процесі морального розвитку, виховання дитини та стає емоційною складовою моральності (В. Комаров, Л. Кольберг, К. Муздибасв, А. Назаров, Є. Піньков, М. Савчин);

3) як аспект системи ставлень особистості: самоставлення, ставлення до інших людей, до цінностей, тощо (І. Белік, О. Короткова, С. Пантілеєв);

4) як одна з базових емоцій людини (школа К. Ізарда);

5) як механізм неформального соціального контролю, в якому суб'єктом є сама людина (ця точка зору базується більше на антропологічних даних, ніж власне на психологічних дослідженнях);

6) як феномен самоусвідомлення, самоаналізу, самоспостереження, який існує завдяки здатності людини бути одночасно суб'єктом та об'єктом самопізнання (у зв'язку з рефлексивним відношенням до себе; з «роздвоєнням» на «Я, яке пізнає себе» та «Я, що пізнається»; з внутрішньою діалогічністю свідомості та ін.) (Б. Братусь, У. Джеймс, І. Міхеєва, С. Пантілеєв, В. Столін та ін.);

7) як спосіб осмислення протиріччя та «конфліктного смислу», що міститься у вчинку (А. Леонтьєв, Д. Леонтьєв, В. Столін). Існують також еkleктичні підходи, що об'єднують елементи усіх, або деяких з наданих вище (Л. Бурбо, М. Киссель, Дж. Норкрос, Дж. Прохазка, Р. Фіцджеральд та ін.) [0].

*Другий підхід*, найбільш детально розглянутий у праці Л. Софіної., пов'язаний безпосередньо з практикою психотерапії, що узагальнена в певних теоретичних концепціях:

- психодинамічній (А. Адлер, Е. Еріксон, З. Фрейд, А. Фрейд, Е. Фромм, М. Кляйн, К. Хорні, К. Юнг, М. Якобі та ін.);
- когнітивно-поведінковій (Дж. Ангер, А. Бек, Б. Магер, О. Маурер, Д. Мошер, Д. Олівер, С. Сарасон, Д. Світцер),
- екзистенціально-гуманістичній (Д. Б'юдженталь, Р. Мей, В. Франкл, І. Ялом та ін.) [0].

*Третій підхід до вивчення почуття провини* пов'язаний з теоретичним осмисленням її генезису та функцій (І. Белік, К. Ізард, Б. Капустін, Л. Кольберг, О. Короткова, С. Перера, Ф. Тайсон, Р. Тайсон та ін.). Вивчення літератури з проблематики генезису провини показало, що є багато спільного у розвитку провини в антропо- та онтогенезі: обидва процеси проходять етапи, що пов'язані з рівнем моральної свідомості, ступенем інтелектуального та духовного розвитку; кожен з них ґрунтується на потребі індивіда в належності до людської спільноти та потребі суспільства у підтриманні своєї стабільності. Вектори розвитку провини у антропо- та онтогенезі співпадають: вони спрямовані на регуляцію відношень між людьми

на основі вищих духовних цінностей, але точкою відліку в них є регуляція за допомогою досить простих механізмів – страху відторгнення та покарання [0].

Поняття провини часто співвідносилось психологами з іншими емоційними переживаннями. Так, З. Фрейд розглядав провину через поняття тривоги [0]. Г. Мандлер відзначав, що провинна являє собою тривогу, пов'язану з реальним або уявним промахом [0].

З. Фрейд не дає визначення почуття провини. Для опису цього почуття він використовує поняття «тривога», а точніше поняття «соціальної тривоги». Відповідно до думок З. Фрейда почуття провини виникає тільки з появою інстанції «Над-Я». З. Фрейд виділяє два рівні почуття провини: свідомий рівень – це саме емоція й несвідомий рівень – це тривога. З погляду З. Фрейда, нормальне свідоме почуття провини являє собою лише складність в осмисленні правильності власного вчинку, воно ґрунтується на стані напруги між «Я» та «Ідеалом-Я» й виражає осуд «Я» з боку своєї критичної складової. Неусвідомлене ж почуття провини буде так чи інакше, з погляду З. Фрейда, пов'язане з невротичними розладами, і буде виникати тоді, коли існує напруга між «Я» и «Над-Я» [0].

Р. Дженкінс визначає почуття провини як сильну емоцію, що може характеризуватися переживанням тривоги, занепокоєння, напругою, заклопотаністю, погрозою, передчуттям небезпеки або лиха [0]. Здійснюючи оцінку ситуації в розумовому плані й приймаючи певне рішення, суб'єкт може прогнозувати (почати почувати), що можливий вибір, що здається йому раціонально правильним, спричинить у нього виникнення негативних емоцій. За даним М. Кляйн, у дітей 7-9 і 10-12 років почуття провини виникає, коли вони оцінюють наслідки свого морального вибору як негативні для інших (у той час, як почуття сорому виникає, коли прогноуються негативні наслідки для себе, у змісті не відповідності своєму «образу-я» або «ідеальному Я») [0].

Д. Аусубель розглядає провину як двокомпонентну емоцію. Перший компонент – *вербальнооцінна реакція* людини («Я не повинен був робити цього!»), або *каяття*. У її основі лежить негативне ставлення до себе, самозвинувачення, пов'язане з усвідомленням або здійсненням провини, або порушення власних моральних принципів [0].

Визнання своєї провини («неправильного» учинку), неправоти або зрадництва своїх переконань породжує другий компонент – *вегетативно-вісцеральну реакцію* із цілою гамою болісних і досить стійких переживань, що переслідують людину: каяття совісті, жаль про здійснене, незручність (сором) перед тим, кого скривдив, страх втратити дорогу людину й сум із цього приводу. Правда, можливо й каяття без емоційної реакції, чисто формальне, зовнішнє, нещире, що ввійшло у звичку, або як розумовий висновок. Так, діти часто каються, але не виправляються.

## Література

1. Литвиненко О. О. Корекція почуття провини у молодших підлітків засобами психологічного тренінгу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 6. С. 94–99.
2. Малєєва О. Л. Психологічні особливості схильності особистості до переживання почуття провини : Автореф. дис. канд. психол. наук. : 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. Одеса, 2007. 22 с.
3. Софіна Л. В. Основні теоретичні підходи до вивчення почуття провини. *Вісник Київського університету. Соціологія. Психологія. Педагогіка*. 2005. Вип. 22–23. С. 83–85.
4. Царькова О. В. Феномен чувства вины в контексте психоаналитического подхода [Электронный ресурс]. *The Way of Science*. 2015. (№ 8 (18), August). Режимдоступа : <http://oaji.net/articles/2015/743-1441286598.pdf>.
5. Ausubel D.P. Relationships between shame and guilt in the socializing process. *Psychological Review*, 1955, v. 62, p. 378-390.
6. Freud S. Inhibitions, symptoms and anxiety. *J. Strackey (ed.). The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud*. London, Hogarth Press, 1959, v. 20, p. 77-175.
7. Jenkins R.L. Guilt feelings – their function and dysfunction. *M.L. Reymert (ed.) Feeling and emotions. The Moosehart symposium*. N.-Y., Hafner Publishing Company, 1967, p.353-361.
8. Khanna D. A. Critique of existential guilt. *Psychotherapy: Theory, research and practice*, 1969, 6(3), 209-211.
9. Klein M. On the theory of anxiety and guilt. *International Journal Psychoanalysis*. 1978. Vol. 29. P. 114–123.
10. Kugler, K., Jones, W. H. On conceptualizing and assessing guilt. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1992. V.62, N.2. P. 318-327.
11. Mandler G. *Mind and emotions*. N.-Y., John Wiley, 1975.